

[2–2022]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

Obsah | Contents

Editorial	177
1. Studie a eseje Studies and Essays	
VOJTĚCH RIPKA A KAMIL ČINÁTL – Úvod: aktuální přístupy k výzkumu paměti (zkušenosti z fóra Dějiny ve veřejném prostoru II, 2020) <i>Introduction: Current Approaches to Memory Research (Insights from the Public History Forum II, 2020)</i>	181
MICHAL SKLENÁŘ – Nové prvky ve starém prostoru? Snahy o extenzivní přístup k římskokatolickému sakrálnímu prostoru – příklady z českého prostředí na začátku 21. století <i>New Elements in an Old Space? Attempts at an Extensive Approach to Roman Catholic Sacral Space – Examples from the Czech Environment at the Beginning of the 21st Century</i>	195
MICHAL KURZ A ČENĚK PÝCHA – České hrady a zámky: možnosti interpretace fenoménu <i>Czech Castles and Chateaux: An Alternative Interpretation of a Phenomenon</i>	227
KATEŘINA SIXTOVÁ – Babiččino údolí: krajina paměti v digitálních médiích <i>Babiččino údolí (Grandmother's Valley): A Landscape of Memory in Digital Media</i>	253
LYDIE KÁRNÍKOVÁ – Socialistická uliční jména optikou postsocialismu: případ (ne)přejmenování ostravských ulic a jeho tematizace v českém tisku po roce 1989 <i>Socialist Street Names through the Lens of Postsocialism: (non)Renaming of the Streets in Ostrava and its Coverage in the Czech Press after 1989</i>	283
2. Diskuse a rozepře Discussions and Disputes	
ONDŘEJ CRHÁK A TOMÁŠ KONEČNÝ – Strategie plagiátorské obrany. Příspěvek k debatě o etice historické práce <i>Plagiarism Defence Strategies. Contribution to the Debate on the Ethics of Historiographic Research</i>	313

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

HANS RENDERS, DAVID VELTMAN (EDD.) – <i>Fear of Theory: Towards a New Theoretical Justification of Biography</i> (Jana Wohlmuth Markupová)	327
MATILDA GREIG – <i>Dead Men Telling Tales. Napoleonic War Veterans and the Military Memoir Industry, 1808–1914</i> (Vojtěch Kessler)	334
DAGNOSŁAW DEMSKI, DOMINIKA CZARNECKA (EDD.) – <i>Staged Otherness: Ethnic Shows in Central and Eastern Europe 1850–1939</i> (Filip Herza)	338
MARKÉTA KŘÍŽOVÁ, JITKA MALEČKOVÁ (EDD.) – <i>Central Europe and the Non-European World in the Long 19th Century</i> (Josef Řičář)	342
XOSÉ M. NÚÑEZ SEIXAS, ERIC STORM (EDD.) – <i>Regionalism and Modern Europe: Identity Construction and Movements from 1890 to the Present Day</i> (Jaroslav Ira)	349
Editorial Note	357
Upozornění redakce	360

DAGNOSŁAW DEMSKI, DOMINIKA CZARNECKA (edd.), *Staged Otherness: Ethnic Shows in Central and Eastern Europe 1850–1939*,

Budapest 2021, CEU Press, 449 s., ISBN 978-963-386-439-5

„S tím vzájemným pářením, poznamenal Švejka, je to vůbec zajímavá věc. V Praze je číšník černoch Kristián, jehož otec byl habešským králem a dal se ukazovat v Praze na Štvanici v jednom cirku. Do toho se zamilovala jedna učitelka, která psala básničky do „Lady“ vo pastejřích a potůčku v lese. Šla s ním do hotelu a smilnila s ním, jak se říká v písmu svatým, a náramně se divila, že se jí narodil chlapeček úplně bíleý. Jó, ale za čtrnáct dní začal chlapeček hnědnout...“¹ napsal v druhém díle notoricky známého „válečného“ románu legendární spisovatel Jaroslav Hašek.

O tom, že rozprávky dobrého vojáka nebyly pouze výplodem anarchistické fantazie jeho autora, svědčí mimo jiné kolektivní monografie *Staged Otherness*, kterou v loňském roce publikovalo nakladatelství Středoevropské univerzity v Budapešti (nyní adresou ve Vídni). Kolektiv autorek a autorů z devíti zemí střední a východní Evropy spojil síly k prozkoumání fenoménu tzv. etnických přehlídek (*Ethnic shows, Völkerschau*) i souvisejících dobových představ o civilizaci, divošství a rasové jinakosti, včetně z vrchu zmíněných obav z „míšení plemen“. To, co bylo dříve pojímáno pouze jako humorná součást dobového koloritu, se tak prostřednictvím seriózního výzkumu vrací na světlo světa s ambicí nově napsát lokální varianty rasových imaginací a zasadit dějiny středo-východní Evropy do globálních souvislostí imperiální kultury a kolonialismu.

Kniha je výstupem dlouhodobého výzkumného projektu Ústavu etnologie a archeologie Polské akademie věd, v jehož rámci se uskutečnily dvě tematické konference ve Varšavě (2017) a Budapešti (2019).² Vznikla také on-line expozice věnovaná fenoménu etnických přehlídek, která je přístupná nejširší veřejnosti,³ stejně jako kolektivní monografie, která je rovněž publikována v režimu open access. Kvalita jednotlivých studií zařazených do knihy pochopitelně kolísá, ob-

1 JAROSLAV HAŠEK, *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, díl II, kap. 3, Praha 1920–1930, s. 104.

2 Projektu se jako regionální zpravodaj pro Česko/české země účastnil i autor této recenze.

3 Viz on-line prezentaci, stagedotherness.eu (náhled 30. 9. 2022).

dobně jako u jiných edited volumes. V předložené recenzi proto odkážu především na kapitoly, které považuji za nejzdařilejší.

Pomyslný čtenářský kompas by čtenáře a čtenářky nasměroval především do první poloviny knihy. Ti, kdo se s fenoménem etnických přehlídek seznamují poprvé, jistě ocení zevrubnou kapitolu Hilke Thode-Arory, která se tématu věnuje již několik desetiletí.⁴ Kapitola, která je z velké části věnována aktivitám Carla Hagenbecka, jednoho z nejvýznamnějších dobových obchodníků s exotizovanou jinakostí, vhodně propojuje výzkum etnických přehlídek v západní Evropě s dosud spíše opomíjenou oblastí na východ od Berlína.

Spojnicí mezi Východem a Západem v tomto případě, podobně jako před zhruba sto padesáti lety, tvoří železniční koleje spojující Hamburk s Poznaní, Varšavou a Petrohradem, resp. Terst s Vídní, Prahou a Budapeští. Úvodní kapitola editorské dvojice je proto zcela příhodně věnována mj. infrastrukturám showbizny s exotikou. Kapitola syntetizuje badatelskou práci napříč územím tří kontinentálních impérií: habsburské monarchie, ruského impéria a imperiálního Německa. Čtenáři a čtenářky tak získají užitečný přehled o důležitých institucích spojených s cirkulací exotických zvířat a mimoevropských skupin v této části Evropy. Za pozornost stojí například zmínka o existenci aklimatizační stanice na Brijunských ostrovech v Jaderském moři, která sloužila jako lokální centrum obchodu s exotickými zvířaty pro celý region habsburské monarchie (s. 22).

Úvodní kapitola mapuje také pohyb jednotlivých skupin po regionu, který je vizualizován na přiložené mapě⁵ a ukazuje střídající se trendy v prezentacích exotizované jinakosti. Ambicí je přitom nahlédnout především lokální ohlasy na kulturu etnických přehlídek. Editoři se zamýšlí nad tím, jak se v recepci těchto performancí odrážely obavy a nejistoty, ale i ambice a aspirace různých lokálních obecnstev. Jak ukázal Larry Wolff, střední a především východní Evropa byly z perspektivy Západu podobně jako Orient historicky prostorem spojovaným s představou civilizační zaostalosti, ale i svébytné exotiky.⁶ Ačkoli je důležité připomenout, že různé oblasti regionu evidentně podléhaly těmto představám ve velmi různé míře, přesto se lze smysluplně ptát: „Jak se semiperiferní pozice regionu otiskovala v recepci etnických přehlídek ve střední a východní Evropě?“

4 HILKE THODE-ARORA, *Für fünfzig Pfennig um die Welt: Die Hagenbeck'schen Völkerschauen*, Frankfurt am Main 1989.

5 Mapa bohužel vyšla v knižním vydání v nevhodném měřítku a rozlišení. Pro přehlednější čtenářský zážitek doporučuji on-line verzi na adrese: <https://stagedotherness.eu/portfolio/central-eastern-european-lands/> (náhled 27. 10. 2022).

6 LARRY WOLFF, *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford 1994.

Editoři si všímají především symbolického významu přehlídek exotizované jinakosti v ustavování vzájemně provázaných představ o modernitě, civilizaci a národní identitě (s. 8–9). Jako důležitou nicméně vnímají také identitu městskou, založenou na představě, že k ruchu moderního velkoměsta patří zcela samozřejmě také zoologické zahrady a etnické přehlídky. Jednotlivé případové studie pak dodávají těmto obecnějším poznatkům větší hloubku a podrobnosti.

Jak již bylo zmíněno, kniha se věnuje byznysu s exotizovanou jinakostí na hřišti narýsovaném třemi kontinentálními říšemi. Nelze si přitom nevsimnout, že zde zároveň nápadně absentují metropole těchto říší. Jedinou výjimku tvoří Petrohrad, kterému jsou věnovány hned dvě kapitoly. Naopak zcela chybí Berlín, Vídeň a překvapivě i Budapešť a obecně Zálitavsko (mimo Transylvánii). Specifika lokálních souvislostí by přitom lépe vynikla právě v konfrontaci s tehdejšími metropolemi.

Kniha ztrácí dech zhruba v druhé části, kde se ukazuje nevýhoda poměrně úzce vymezeného problému. Hlavní argumenty se opakují, podobně jako výkladové postupy jednotlivých autorů. Četba se tak postupně stává velmi repetitivní. Naopak nejlepší kapitoly jsou vesměs umístěny v prvním oddílu knihy a vyznačují se následujícími kvalitami. Pracují zpravidla s unikátním pramenným materiálem a přehlídky exotizované jinakosti zasazují do širších kontextů.

Bodhari Warsame přispěl kapitolou, která nabízí zajímavé podrobnosti k rekrutování jedinců a skupin v subsaharské Africe, konkrétně na území tehdejšího britského Somálska. Díky přístupu k dochovaným pramenům i k orálně tradovaným osobním svědectvím se mu přitom podařilo objasnit, jak evropská popptávka po exotice rezonovala s kulturou místních komunit. Warsame popisuje, že hagenbeckovský model putovních etnických souborů výborně korespondoval s lokální kulturou nomádských klanových společenství. Podrobně popisuje aktivity lokálního vůdce Hersiho Egeha Gorseha, který se stal jedním z nejúspěšnějších indigenních spolupracovníků evropských obchodníků s exotikou. Jeho skupina se v roce 1908 objevila také na Jubilejní výstavě pražské Obchodní a živnostenské komory. Somálci přitom v Praze a dalších městech vystupovali v roli Habešanů a takto se také otiskli do dobové paměti, včetně zmiňovaného Haškova Švejka.

Domácí publikum patrně zaujme i kapitola Markéty Křížové, která se věnovala známému případu cestovatele Alberta Vojtěcha Friče a Červiše (Čerwuiše) Mendozy z oblasti Gran Chaco, části území dnešní Paraguaye. Kapitola je v kontextu knihy zajímavá především tím, že nabízí pohled mimo velká urbánní centra. Frič s Červišem podnikali veřejné přednášky v menších městech a sídlech a jejich svěbytná etnická show tak oslovila i publikum nacházející se mimo tehdejší metropole. Navíc, Frič s Červišem zanechali v kolektivní paměti daleko znatelnější otisk než jiné přehlídky právě proto, že se jednalo o „domácí“ produk-

ci, která byla spojena s českým cestovatelstvím, a tedy i s představou o českém národu jakožto součásti „bílé“ západní civilizace.

Důležitosti reprezentací exotizované jinakosti v ustavování symbolických hierarchií založených v představě civilizace si všimají i Andreja Mesarič a Tímea Barabas. Obě autorky využily konceptu *nesting orientalism*⁷ k tematizování interetnických hierarchizací i samotného procesu utváření národních identifikací v multikulturních oblastech rakouského přímoří a uherské Transylvánie. Obě argumentují velmi podobně, a sice v tom smyslu, že performance exotizované jinakosti sloužily k sebeuvědomění publika a jeho vymezení se vůči dominantním kulturním vlivům (německým, maďarským, italským) prostřednictvím vztažení se k „bílé“ západní civilizaci (s. 262, 281). Ve zmíněných příhraničních regionech habsburské monarchie pak značně rezonovaly také reprezentace mýtu severoamerické západní hranice (*frontier*), který lokálnímu publiku během svého turné v roce 1906 zprostředkoval William Cody alias Buffalo Bill.

Ambicí vědců a vědkyň z prostoru střední a východní Evropy by nemělo být pouze replikovat koncepty a narativy vznikající v západních centrech, pléduje ve své kapitole Dominika Czarnecká (s. 202), editorka knihy. S tím nelze než souhlasit. Inovativní výzkum Hobsbawmova „imperiálního věku“ by nicméně měl také kriticky propojovat lokální s globálním, a sice s takovou lehkostí, s jakou to dělali rovněž doboví aktéři.

V těchto souvislostech nelze nedopovědět dialog z Haškova románu: „Případ vašeho černocho Kristiána, řekl jednoroční dobrovolník, třeba promyslit i ze stanoviska válečného. Dejme tomu, že toho černocho odvedli. Je Pražák, tak patří k 28. regimentu. Přece jste slyšel, že dvacátý osmý přešel k Rusům. Jak by se asi Rusové divili, kdyby zajali i černocho Kristiána. Ruské noviny by jistě psaly, že Rakousko žene do války svá koloniální vojska, kterých nemá, že Rakousko sáhlo už k černošským rezervám.“⁸

I přes humorné podání není radno fantazie imperiálního věku podceňovat, zvláště s vědomím toho, jakou roli sehrály rasová nenávisť a představy o „míšení plemen“ v moderních dějinách střední a východní Evropy. Kniha *Staged Otherness* Dominiky Czarnecké a Dagnosława Demského ukazuje, že toto téma je možné uchopit kriticky a s přiměřenou vážností.

Filip Herza
Etnologický ústav AV ČR

7 MILICA BAKIĆ-HAYDEN, *Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia*, *Slavic Review* 54/1995, č. 4, s. 917–931.

8 J. HAŠEK, *Osudy dobrého vojáka Švejka*, s. 104.